
Jasmin Halebić

INSTITUCIJE I EKONOMSKI RAST - Slučaj BiH*

Sažetak

Ovim radom se istražuje veza između kvaliteta institucija (prema shvatanju nove institucionalne ekonomike) i ekonomskog rasta (mjenog prema BDP_{pe}) u BiH. Budući da još nije postignuta konsolidacija mišljenja i stavova u vezi sa pojmom ekonomskih institucija, za potrebe ovog rada odabrana je *regulativna* vrsta institucija. Pod institucijama se podrazumijevaju pisana 'pravila igre', odnosno formalne institucije, u kojima se država javlja kao tvorac, sudac i provoditelj pravila. Cilj rada je uspoređivanje trendova kretanja parametara kvaliteta institucija i ekonomskog rasta. Tvrdnja koja se želi dokazati glasi: unapređenja kvaliteta ekonomskih institucija pozitivno utiču na povećanje ekonomskog rasta u BiH. Doprinos rada je u predlaganju smjera kreiranja ekonomskih politika u BiH.

Ključne riječi: ekonomske institucije, ekonomski rast, JEL klasifikacijski brojevi B520, D020.

Skraćenice:

BiH – Bosna i Hercegovina,

BDP_{pc} – Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika,

NIE – Nova institucionalna ekonomika

1. Uvod

Ekonomska tranzicija iz nekadašnjeg socijalističkog u tržišni ekonomski sistem jest zasigurno jedan od najvažnijih ogleda koji su se ikad dogodili u ekonomici (Stiglitz 1999, 127) jer predstavlja izrazito obimnu i relativno iznenadnu promjenu pravilâ igre. Takav proces u BiH ima posebnu važnost i složenost. Potrebno je izgraditi i uspostaviti socio-ekonomska pravila koja će strukturirati i koordinirati glavne procese u privredi, te bitno odrediti poticaje za bavljenje raznolikim ekonomskim djelatnostima. Takva pravila, formalna i neformalna, shvaćena u najširem smislu, jesu (ekonomske) institucije. “Država je”, smatra North (2005, 57), “ta koja određuje i provodi formalna ekonomska pravila igre i zato je primarni izvor ekonomske uspješnosti”.

Izgradnjom institucija tržišne ekonomije rješava se problem koordinacije u privredi jedne zemlje uopće, u BiH izgradnja ekonomskih institucija predstavlja proces mijenjanja nekadašnje državne, centralizirane koordinacije u efikasan tržišni mehanizam, što je među glavnim zadaćama cijelog procesa tranzicije. Time se tržištu otvara prostor za nudičenje odgovora na pitanja koja se uvijek iznova postavljaju: šta, kako i za koga proizvoditi (Samuelson i Norhaus 2001, 7). Zemlje koje su prednjačile na putu tranzicije ostvarile su to uspješnom izgradnjom ekonomskih institucija, iza čega su, kako ćemo to naznačiti u nastavku, slijedili plodovi u vidu brzog ekonomskog rasta i povećanja BDP_{pc}. Zaista, koliko su važne razlike u kvalitetu institucija, koje, primjerice, navodi Redek (2005), kao objašnjenje za ekonomsku uspješnost tranzicije, u odnosu na ostale faktore?

2. Pojam institucija

Riječ *institucija* se često koristi u njenom nestručnom značenju u smislu određene organizacije (Mattews, 1986, 905), npr. ministarstvo, univerzitet, agencija, itd.; međutim, u ovom se radu ističe razlika između takvog i stručnog

značenja korištenog pri izučavanju institucija. Literatura o ekonomskom razvoju sve donedavno je oskudijevala vrijednim naporima istraživača za stjecanjem dubljeg razumijevanja teorijske i empirijske veze između institucija i ekonomskog rasta.

U literaturi se nalaze brojna određenja pojma institucija, što ukazuje da je ovo područje otvorenog istraživanja i širokog prostora za inovativne pothvate. Institucije jesu pravila jednog društva ili organizacijā, koja olakšavaju koordinaciju među ljudima, pomažući im u oblikovanju očekivanja koja svaka osoba može razumno posjedovati u ophođenju sa drugima (Ruttan i Hayami, 1984, 204). U svom poticajnom djelu North (1990, 3) nudi jedno od, vjerovatno, najcitiranijih određenja institucija, smatrajući ih pravilima ponašanja u određenom društvu ili, formalnije rečeno, ograničenjima koja je čovjek iznašao kako bi oblikovao ljudske interakcije. Na drugom mjestu North definicijom institucija precizira da se ta međudjelovanja dešavaju u političkoj, ekonomskoj i društvenoj oblasti (1991, 97). Nadalje, institucije su, prema Kratkeu (Parto, 2005, 24), određene kao skup dogovora i pravila djelovanja koja dominiraju u datoj ekonomiji, položenih u lokalnu socijalnu strukturu, koja pokazuju označenu regionalnu različitost. Slična spomenutoj i definicija koju nudi Hodgson (2006, 2), određujući institucije kao sisteme ustanovljenih i prevladavajućih društvenih pravila koja strukturiraju društvena međudjelovanja.

U ozbiljnoj, znanstveno fundiranoj analizi uticaja institucija na ekonomski rast ne može se zanemariti važnost preciznih definicija pojmova koji su predmet izučavanja naprosto jer je upitno poduzimati bilo kakvu teorijsku ili empirijsku analizu ekonomskih institucija bez adekvatnog poimanja njihove suštine. Stoga je u *Tabeli 1* predstavljena klasifikacija vrsta institucija sa naznakama njihove manifestacije na različitim nivoima i omjerima.

Vrsta institucije	Primjeri
<i>Asocijativne</i> : Institucije kao mehanizmi koji olakšavaju propisano ili povlašteno međudjelovanje između različitih privatnih i javnih interesa.	Poslovne mreže, rodbinske grupe, društvene klase, udruženja, interesne skupine
<i>Bihevioralne</i> : Institucije kao standardizovani društveni običaji – koji se ogledaju u djelovanjima pojedinaca i skupina kao odrazi društvenih normi.	Običaji, navike, rutine, načini činjena stvari, zajednička uvjerenja, teorije u upotrebi, ‘način na koji se igra igra’
<i>Kognitivne</i> : Institucije kao mentalni modeli i sklopovi ili definicije – ogledaju se prvenstveno u tome šta društvo očekuje od pojedinaca.	Kulturne i društvene vrijednosti, sujevjerja, ‘mudrost’, ‘kako igra treba biti igrana’
<i>Regulativne</i> : Institucije kao dozvole i zabrane.	Pisana i nepisana pravila ‘igre’; država kao tvorac, sudac i provoditelj pravila.
<i>Konstitutivne</i> : Institucije koje postavljaju granice društvenih odnosa.	Zajedničke akcije potaknute od državnih agencija, preduzeća, unije, ili grupe građana; jezik, vlasnička prava, sporazumi, porodica.

Tabela 1 – Vrste institucija i njihova pojavnost, Izvor: Parto 2005, 37.

Institucije mogu biti *asocijativne* u kontekstu socijalno-političkih struktura obilježenih isključivošću, socijalizacijom ili izražavanjem određenih vrijednosti ili interesa. Institucije, također, u sebi sadrže *bihevioralne* aspekte budući da predstavljaju pravilnost u ponašanju ljudi, koja je samoodrživa ili počiva na vanjskom autoritetu. Nadalje, institucije mogu biti i *kognitivne*, jer su utemeljene na vrijednostima i ugrađene u kulturu. Institucije u sebi sadrže i komponentu *regulativne* naravi s obzirom na to da su, bar kada je riječ o formalnim institucijama, uobličene u zakone i propise. Konačno, institucije u sebi mogu sažimati i *konstitutivne* dimenzije naznačene kao skup temeljnih političkih, ekonomskih i pravnih normi koje raspoređuju nadležnosti u

društvu, uobličavajući na taj način institucionalno okruženje (Williamson, 1995, 174).

3. Novija istraživanja

Razmatrajući uticaj pojedinih odrednica na ekonomski razvoj u svijetu, mjereno kao BDP_{pc}, Rodrik i ost. (2002, 4) nalaze da je kvalitet institucija potisnuo geografski položaj i trgovinu kao odrednice u objašnjenju ekonomskog rasta. U praksi, svaka uspješna tržišna privreda se nadgleda cijelom paletom regulativnih institucija koje uređuju ponašanje na tržištima roba, usluga, rada, nekretina i finansija. Nije slučajno da Sjedinjene Američke Države (SAD) istodobno posjeduju i najslobodnija tržišta i najtvrdja antitrust pravila (potonja činjenica predstavlja primjer regulativnih institucija). Ustvari, što su tržišta slobodnija, to su više opterećena regulativnim institucijama (Rodrik, 2000, 7).

Posebno osjetljivo pitanje pri analizi ekonomskih institucija jeste njihovo mjerenje i kvantificiranje. Nova institucionalna ekonomika (NIE) je pokušaj inkorporiranja teorije institucija u ekonomiju. Na ovom mjestu se može potcrtati razlika između 'stare' i 'nove' institucionalne ekonomike. Obje se slažu u ocjeni da su institucije bitne u ekonomskoj analizi dok jedino NIE istrajava u stavu da su institucije mjerljive i podložne proučavanju pomoću instrumenata ekonomske teorije (Williamson, 2000, 595). NIE predlaže da odgovarajuće institucionalne varijable, uključene u analize ekonomskog rasta, jesu one koje obuhvataju kvalitet institucije, umjesto isključivog opisivanja njihovih karakteristika i obilježja. Osim toga, temeljni doprinos NIE-e leži u nastojanju da se institucije, za razliku od njihovog zanemarivanja u neoklasičnoj ekonomici, posmatraju neovisnim varijablama. Na taj način pitanje 'da li su institucije značajne za ekonomsku analizu' biva preinačeno u 'koje institucije su značajne' i kako ih ostvariti (Rodrik, 2000, 2).

Iscrpan pregled uticaja institucija na ekonomski rast u 24 tranzicijske zemlje u periodu 1995-2002 predstavili su Redek i Sušjan (2005), u kojem se, empirijskom analizom, dolazi do zaključka da je ekonomski razvoj međuigra standardnih ekonomskih varijabli poput formiranja kapitala, produktivnosti rada, itd., i suptilnijih, ali ne i manje značajnih, institucionalnih varijabli. Visoka korelacija između ekonomske uspješnosti i kvaliteta institucija potkrijepljena je ekonometrijskim nalazima (Redek i Sušjan, 2005, 1017). Tim pregledom

obuhvaćena je i BiH, no s obzirom na to da podaci o kvalitetu institucija u BiH postoje tek od 1998. godine te imajući u vidu činjenicu da je pregledom zahvaćen period do 2002., čini se da postoji opravdana potreba za detaljnijim uvidom u ovu problematiku glede slučaja BiH. Sa druge strane, institucije su, upozorava Stojanov (2001, 64), u BiH na početku perioda tranzicije bile zaboravljene. Takva situacija samo na prvi pogled može izgledati začuđujuće. Naime, ona je ishod dviju pojava, prva od njih jest stanovito zanemarivanje važnosti institucija za ekonomski rast, dok je druga rezultat poteškoća u mjerenju institucija, odnosno nepostojanja pouzdanih podataka o ekonomskim institucijama. Pa ipak, u kakvoj se vezi nalaze kvalitet institucija i ekonomski rast u BiH?

4. Indeks slobode i BDP_{pc}

Razmatranju uticaja institucija na ekonomski rast u BiH u ovom radu se pristupilo usporednom metodom pri čemu su kolebanja kvaliteta institucija prikazana mjerenjima Indeksom slobode¹, a promjene ekonomskog rasta predstavljene pomoću BDP_{pc} ². Indeks slobode, kao zamjena za institucije, pokazuje se najbližom odrednicom *regulativne* vrste institucija shodno klasifikaciji u Tabeli 1. Indeks slobode se sastoji od opće procjene stanja u 10 područja privrede. To su: trgovačka politika, fiskalno opterećenje vlade, državna intervencija u privredi, monetarna politika, protok kapitala i strana ulaganja, bankarstvo i finansije, plaće i cijene, vlasnička prava, regulacija, i neformalna tržišna aktivnost (siva ekonomija). Vrijednosti Indeksa slobode, odnosno numeričke ocjene kvaliteta institucija, izračunate kao prosta aritmetička sredina 10 navedenih područja privrede, za BiH su predstavljene u *Tabeli 2*.

¹ Podaci o Indeksu slobode za BiH dostupni na [<http://www.heritage.org/research/features/index/country.cfm>, pristup obavljen 17.04.2006.]

² Podaci o BDP_{pc} : Agencija za Statistiku BiH "Nacionalni računi", Sarajevo, 2005:29, za 2005. godinu podaci Centralne banke BiH, dostupni na [<http://cbbh.ba/bh/statistika.html>, pristup obavljen 04.05.2006.]

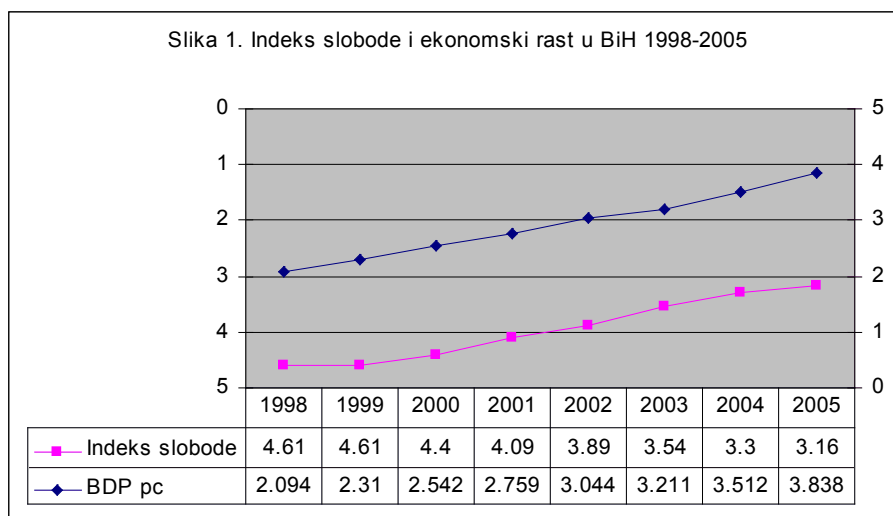
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
trgovačka politika	5	5	5	3,5	3	2,5	3	3
fiskalno opterećenje vlade	4,1	4,1	3	3,4	3,9	2,9	2,5	2,6
državna intervencija u privredi	5	5	5	5	5	3	2,5	2,5
monetarna politika	4	4	4	2	1	2	1	1
protok kapitala i strana ulaganja	4	4	4	4	4	4	4	4
bankarstvo i financije	5	5	4	4	4	3	2	2
plaće i cijene	4	4	4	4	3	3	3	3
vlasnička prava	5	5	5	5	5	5	5	5
regulacija	5	5	5	5	5	5	5	5
neformalna tržišna aktivnost.	5	5	5	5	5	5	5	3,5
cjelokupni indeks	4,61	4,61	4,4	4,09	3,89	3,54	3,3	3,16

Tabela 2 – Indeks slobode za BiH u periodu 1998-2005.

Indeks slobode je priređen na skali od 1 do 5, pri čemu 1 označava najbolji kvalitet institucija, a 5 najlošiji. Ne ulazeći ovom prilikom u metodologiju ocjenjivanja u Indeksu slobode, prostim uvidom u Tabelu 2 primjećuje se dosta prostora za poboljšanje kvaliteta institucija u oblastima unapređenja vlasničkih prava, smanjenja regulatorne uloge države u privredi, pospješivanja protoka kapitala i privlačenja stranih ulaganja, te umanjenja neformalnih tržišnih aktivnosti, dok je značajan napredak učinjen u oblasti monetarne i trgovačke politike u BiH.

Mjerenje institucija najčešće se, što je slučaj i u ovom radu, obavlja kvantifikacijom njihovih zamjena (*proxies*) koje u sebi odražavaju svojstva institucija. Takvi pristupi, sa jedne strane, značajno olakšavaju analizu institucija jer omogućavaju njihovo brojčano iskazivanje, dok, sa druge strane, rizikuju

ispuštanje vrijednih dijelova institucija, te nepotpunost analize. U tom smislu ovaj rad ne rješava naznačenu dilemu. Heritage fondacija koja objavljuje Indeks slobode u svojim publikacijama (Marc i ost., 2006, 10) navodi primjer BiH kao zemlje sa najboljim napretkom među zemljama kompariranim Indeksom.³ Trend kretanja kvaliteta institucija uspoređen je sa BDP_{pc}⁴ na *Slici 1*.

Usporedbom se primjećuje da trend promjena u kvalitetu institucija prati trend promjena u BDP_{pc}, što govori u prilog važnosti institucija u povećavanju ekonomskog rasta u BiH. Kvalitetnije institucije će inducirati veći ekonomski rast. Također se uočava opći napredak u kvalitetu institucija u BiH, što je rezultat reformskih procesa u pojedinim područjima.

5. Zaključak

Proučavanje institucija u okviru analiza ekonomskog razvoja naročito na nivou doktorskih istraživanja preporučio je W. A. Lewis (1984, 8). Usprkos

3BiH je napravila najbolji ukupni pomak od 1.6 bodova na skali Indeksa slobode, računajući od 1998. godine, kada se prvi put pojavila među indeksiranim zemljama. Razlog tome je, vjerovatno, izrazito loše početno stanje i velika ulaganja nakon završetka rata.

4BDPpc, izražen u hiljadama KM, predstavljen je na desnoj a Indeks slobode, obrnutom nizu, na lijevoj skali gornje tabele radi njihovog međusobnog uspoređivanja.

tome, institucijama se ne poklanja potrebna pažnja u obrazovnim programima za ekonomiste, pri čemu BiH nije izuzetak.⁵ Institucionalna ekonomika doprinosi većoj obuhvatnosti stvarnog svijeta u ekonomsko-teorijskim analizama. Modeli koji se koriste za proračun ekonomskog rasta i razvoja trebaju zahvatiti što više varijabli iz stvarnog svijeta kako bi na taj način bili kadri ne samo anticipirati sa većom pouzdanošću razvoj događaja u budućnosti nego i opisati dešavanja u sadašnjosti i protumačiti ona iz prošlosti. U tom smislu, ekonomski razvoj predstavlja uzvrat na razvitak institucija koje podržavaju društvene i privredne relacije (Klein, 1999, 461).

Kvalitativna mjerenja institucija uključuju razne pokazatelje (Aron, 2000). Sadašnja otvorena debata o definiciji institucija dovela je do toga da različiti pokazatelji budu zahvaćeni iz bremena socio-ekonomske kompleksnosti i protumačeni kao kvalitet institucija. Opća teorija institucija je još pred nama. Mjerenje institucija je potreban, mada ne i dovoljan, uvjet za koračanje ka tom cilju. Što prije uđe u praksu mjerenje kvaliteta institucija u BiH, to ćemo ranije shvatiti situaciju u kojoj se nalazimo.

Nadležni organi u BiH trebaju posvetiti punu pažnju pitanju poboljšanja ekonomskih institucija, njihovog ispitivanja i mjerenja, jer će one, određivanjem poticaja u privredi inducirati brži ekonomski rast i razvoj. Namjera ovog rada je svraćanje pažnje na važnost proučavanja formalnih institucija regulativne naravi, te predstavljanje njihovog uticaja na ekonomski rast u BiH, čime su vrata istraživanja ovog područja samo odškrinuta. Pred izučavanjem nove institucionalne ekonomike u BiH stoje i druga, jednako bitna pitanja iz ove oblasti, od kojih se ističu pitanja na koji način što obuhvatnije izmjeriti kvalitet institucija u BiH i kako kreirati model njihovog mijenjanja.

⁵ Istraživanja pokazuju postojanje Institucionalne ekonomike, kao zasebnog predmeta diplomskog ili postdiplomskog studija ekonomskih nauka u zemljama bivše Jugoslavije jedino u nastavnim programima ekonomskih fakulteta u Zagrebu, Beogradu i Kragujevcu.

Jasmin Halebić

INSTITUTIONS AND ECONOMIC GROWTH:
THE CASE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

This paper investigates the link between the quality of institutions (in line with the concept of the new institutional economics) and economic growth (measured by GDPpc) in BiH. Since there is as yet no consolidation of thinking and views in regard to the notion of economic institutions, for the purpose of this paper the regulatory type of institution has been selected. Institutions are taken to mean written “rules of the game,” or formal institutions, in which the state features as the generator, judge and implementer of rules. The aim of the paper is to compare movement trends of the parameters of institutional quality and economic growth. The claim which it seeks to demonstrate is that advancing the quality of economic institutions has a positive impact on economic growth in BiH. The contribution of the paper is its suggesting the direction to be taken when generating economic policies in BiH.

Key words: economic institutions, economic growth

Reference:

- Aron, Janine, “Growth and Institutions: A Review of the Evidence”, *The World Bank Research Observer*, Vol. 15, 2000(1):99-135.
- Herath, Gamini, “Analysis of the potential and problems of new institutional economics for third world development”, *International Journal of Social Economics*, Vol. 32, 2005(10):877-892.
- Hodgson, Geoffrey M., “What are Institutions?”, *Journal of Economic Issues*, Vol. XL, 2006(1):1-25.
- Klein, Peter G., “New Institutional Economics”, u Bouckaert, B.; De Geest, G. “*Encyclopedia of Law & Economics*”, Edward Elgar and the University of Ghent (1999):456-488.
- Lewis, Arthur W., “The State of Development Theory”, *American Economic Review*, Vol. 74, 1984(1):1-10.
- Marc, Miles A.; Holmes, Kim R.; O’Grady, Mary A., “Executive Summary”, 2006 Index of Economic Freedom, 2006:1-22. [dostupno na <http://www.heritage.org/research/features/index/downloads.cfm>, pristup obavljen 17.04.2006].

- Matthews, R. C. O., "The Economics of Institutions and the Sources of Growth", *The Economic Journal*, 1986 (96):903-918.
- North, Douglass C., "Institutions, Institutional Change, and Economic Performance", Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- North, Douglass C., "Institutions", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, 1991(1): 97-112.
- North, Douglass C., "Understanding the Process of Economic Change", Princeton University Press, 2005.
- Parto, Saeed, "Economic Activity and Institutions: Taking Stock", *Journal of Economic Issues*, Vol. XXXIX, 2005(1):21-52.
- Redek, Tjaša, "A Comparative Study of Institutions and Economic Performance in Selected Transition Economies", *Zagreb International Review of Economics & Business*, Vol. 8, 2005(1):79-99.
- Redek, Tjaša; Sušjan, Andrej, "The Impact of Institutions on Economic Growth: The Case of Transition Economies", *Journal of Economic Issues*, Vol. XXXIX, 2005(4):995-1027.
- Rodrik, Dani; Arvind Subramanian; Trebbi, Francesco, "Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development", National Bureau of Economic Research, Working paper No. 9305 (2002).
- Rodrik, Dani, "Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire them", National Bureau of Economic Research, Working paper No. 7540 (2000).
- Ruttan, Vernon W.; Hayami, Yujiro, "Toward a Theory of Induced Institutional Innovation", *Journal of Development Studies*, 1984(20):203-23.
- Samuelson, Paul A.; Nordhaus, William D., "Economics", McGraw-Hill International Edition, (2001), 17. izdanje.
- Stiglitz, Joseph, "Whither Reform? – Ten Years of the Transition", Paper presented at the Annual Bank Conference on Development Economics, Washington DC, 1999.
- Stojanov, Dragoljub (2001) "Bosnia-Herzegovina since 1995: Transition and Reconstruction of the Economy." U *International Support Policies to SEE Countries Lessons (not) Learned in Bosnia-Herzegovina*, uredio Žarko Papić, 44-69. Sarajevo: Open Society Fund Bosnia-Herzegovina.
- Williamson, Oliver E., "The Institutions and Governance of Economic Development and Reform", *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*, The World Bank, 1995:171-197.
- Williamson, Oliver E., "The New Institutional Economics", *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXVIII, 2000(3):595-613.